

Ahkâm Hadisleri Nerede? İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i Üzerine Bir Tetkik

Scott C. LUCAS*
Çev. Merve ÇINAR**

Özet: İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i ehl-i hadisin Irak'ta 2/8. asır ve 3/9. asrın erken dönemindeki fikhî düşüncesine eşsiz bir ulaşım sağlar. Bu makale *el-Musannef*'te zekât, talâk ve had cezaları kitaplarında bulunan 3628 rivâyetin analizinden oluşmaktadır. [Hz.]^{***} Peygamberin *el-Musannef*'te önemli bir otorite olduğu görülmekle birlikte onun incelenen rivâyetlerin yalnızca %8,7'sinde yer aldığı görülmüştür. Üstelik bu, ehl-i hadisin fikhî hükümlerde Joseph Schacht'ın ehl-i re'yin önde gelenleri olarak tanımlandığı birçok benzer sahâbe ve tâbiine dayandığını gösterir. Bu aynı zamanda ehl-i hadisin de kendi içindeki bölünmeyi gösterir; tıpkı İbn Ebî Şeybe gibi kesin olarak ileri dönem tâbiî fakihlerini reddedenler ve onları kabul edenler.

Anahtar Kelimeler: Hadis, [Hz.] Peygamber Muhammed, sahâbe, tâbiin, talâk, zekât, had

İlk dönem İslâm hukuku çoğunlukla iki rakip grup arasında bir mücadele olarak biçimlenmiştir: Ehl-i re'y ve ehl-i hadis.¹ İlk grup genellikle küçük bir

* Department of Near Eastern Studies, Religious Studies, The University of Arizona, MARS-HALL, e-mail: sclucas@email.arizona.edu

** Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, e-mail: mcinar9@hotmail.com

*** Çevirisini sunduğumuz makale "Where are the Legal *Hadith*? A Study of the *Musannef* of İbn Abi Shayba," başlığı ile *Islamic Law and Society*'de (15. 3 (2008) : 283-314) yayımlanmıştır.

Çeviride köşeli parantez içindeki saygı ifadeleri, makalenin orijinalini ifade eden sayfa numaraları ve ifadeleri daha anlaşılır kılmak için konulan açıklayıcı bilgiler tarafımızdan eklenmiştir. [Çev.].

¹ Ignaz Goldziher, *The Zāfirīs; their doctrine and their history*, Wolfgang Behn (Leiden: E. J. Brill, 1971 (1884)) tarafından çevrildi ve düzenlendi; Christopher Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law* (Leiden: Brill, 1997), 1-31 ve Wael Hallaq, *The Origins and Evolution of Islamic Law* (New York: Cambridge University Press, 2005), 74-6, 102-9, 113-28 İslâm hukukuna Batılı yaklaşımların mükemmel bir şekli Harald Motzki'de bulunabilir. *The Origins of Islamic Jurisprudence*, tr. Marion Holmes Katz (Leiden: Brill, 2002), 1-49. Joseph Schacht 'ta bu süreçte hadislerin bireyler yani 'ashabu'l-hadis' üzerindeki etkisinden çok daha

rasyonalistler grubu olarak tarif edilirken [283] ikincisi azılı bir anti entelektüel râvîler topluluğu olarak tasvir edilir. Genel olarak ehl-i hadîsin fikhî hükümleri temelde merfû hadise dayandırma çabası belirtilse de bu literatürde henüz kanıtlanmış değildir.² Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)'nin *el-Musannef*'inin üç kitabını ele alan çalışmamı baz alarak, 2/8. asrın sonları ve 3/9. asrın başlarında ehl-i hadîsin fikhî alandaki tutumunun az miktarda merfû hadise bağlı olduğunu ve fikhî konularla başa çıktıklarında [284] sahâbenin ve tâbiînin uygulamasına da baktıklarını fakat son dönem tâbiînin otoritesinin bölündüğünü iddia ediyorum.

Ebû Bekir bin Ebî Şeybe ehl-i hadîsin örnek mensuplarından³. Onun başlıca ilmi faaliyeti önemli merfû külliyat ile birlikte on binlerce sahâbe ve tâbiînin görüşünü isnadları ile birlikte toplamaktı. Başlıca hocalarının çoğu İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Kitab-el Maarif*'te ehl-i hadîs olarak sınıflandırdığı seçkin Irak'lı muhaddislerdi.⁴ İbn Ebî Şeybe ehl-i re'y ve Ebû Hanîfe'ye (ö.

çok hadislerin İslâm hukuku üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Ve 'gelenekçilerin' faaliyetleri hicri ikinci yüzyılın ilk yarısında hukuk teorisinin ve pozitif hukuk doktrininin geliştiydi. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford: Clarendon, 1950), 253.

² Bu pozisyonun klasik deyiimi Joseph Schacht tarafından öne sürülmüştür, şöyle ki 'gelenekçilerin asıl tezi [Hz.] Peygamberin yaşayan geleneği idi ve onların en önemli faaliyetleri Nebi çerçevesinde bir şey ortaya koymaktı. *Origins*, 253. Wael Hallaq 'gelenekçiler' olarak adlandırdığı ehl-i hadîs'in kanunların merfû hadîs çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini amaçladıklarını iddia eder. Buna karşın ilk gelenekçiler merfû hadîsin özelliği üzerinde ısrar etmemişlerdir *Origins and Evolution*, 74. Christopher Melchert'in hadîs âlimlerinin metodolojisinin tasvir Schacht'in analizleri doğrultusunda, ek bilgilerle beraber, bir resim sorgular. O ehl-i hadîs in Sahâbe ve Tâbiûna bağlı olduğunu ifade eder, ayrıca onları 'teoloji ve hukukun yazılı otoritesinin yandaşları' olarak tanımlar. Bkz. Melchert, *Formation*, 1-15, at 1. Ufuk açıcı makalesinde "*Traditionist-jurisprudents and the Framing of Islamic Law*," Melchert doğru olarak şunu gözlemler, sahâbe ve gelecek dönem otoritelerinin hadîslerinden kullanmak gelenekselci fukahânın bölünme yaşadığı bir mevzu değildi. Fakat hadîs âlimlerinin mevkufta ya da maktu hadîsi kullanmasının merfû hadîse ulaşmak mümkün olmadığına gerçekleştiğini söylemek mümkündür. bkz. Melchert, "*Traditionist-jurisprudents and the Framing of Islamic Law*," *Islamic Law and Society*, 8, no. 3 (2001) : 383-406, at 405. Ben bu makalede hadîs âlimlerinin merfû, mevkufta ve maktu hadîslerde bölünme yaşamadığını iddia ediyorum ve hatta onlar merfû hadîse ulaşmak mümkün olsa bile daha sonraki dönem rivâyetlerine de yani, [Hz.] Peygamber'den sonraki döneme, atıfta bulundular.

³ Biyografiler için: bkz. el-Bağdâdî, *Târih-i Medîneti's-Selâm*, Beşir Avvad Ma'ruf, vol 17 (Beyrut: Darul Garb el-İslâmi, 2001), 11: 259-67; Şemseddin Zehebî, *Siyer a'lam en-Nübela*, thk. Şuayb el-Arnaut, et. al, 11, vol 28. (Beyrut: Müessesetü'l Risale, 2001), 11: 122-7; İbn Ebî Şeybe' *The Encyclopaedia of Islam*' CD-ROM versiyonu (Leiden: Brill, 2004) Daha geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Şeybe, Giriş, *el-Musannef*, thk. Hamad el-Cuma ve Muhammed Lahidan 2. Baskı, vol16. (Riyad, Mektebetü'l Rüshd, 2006) 1. 13-127.

⁴ İbn Kuteybe, *el-Maarif*, Tharwat Ukâsha (Kahire: Vizârat el-Sakâfe, 1960), 501-28.

150/767) atfedilen yaklaşık 120 fetvayı *el-Musannefi*’nde açıkça tekzip etmiştir.⁵ 234/848-9 yılında, Kur’an’ın yaratılması üzerine yaşanan talihsiz mihne olaylarından sonra İbn Ebî Şeybe anti-Mutezili hadislerin desteklenmesi için Dicle Nehri’nin doğusunda, Bağdat’ın bir köşesindeki, Rusâfa mescidinde, halife Mütevekkil’in (ö. 232-47/847-61) çağrısına kulak verdi.⁶ İbn Ebî Şeybe’ nin *el-Musannefi* yerleşmiş inanç ve geleneklere karşı çıkan güvenilir bir muhaddis, kimseyi taklit etmeyen, orijinal fikirleri bulunan, elindeki rivâyetlere binaen içtihad yapmaya çalışan bir fâkih ve müctehid olan Kurtuba’lı muhaddis Bakî b. Mahled (ö. 276/889) tarafından tamamlanmış ve korunmuştur⁷. Kısacası İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannefi* ehl-i hadîsin iki seçkin mensubu tarafından derlenmiştir [285] ve bu performans onların fikhını anlamada değerlidir.

Araştırma sonuçlarım İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannefi*’nin fikhî bâblarının yalnızca on bir rivâyette bir rivâyetinin merfû hadis içerdiğini ortaya çıkardı. Bu sonuç Harald Motzki’nin Abdürrezzâk San’ânî’ nin (ö. 211/827) *el-Musannefi* üzerine yaptığı öncü çalışmanın ışığında ki oda aynı şekilde az miktarda merfû hadis bulmuştur, açıkçası şaşkıncu bir sonuç değildir.⁸ Fakat yaklaşık 39.000 rivâyetle İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannefi* Abdürrezzâk’ın kitabından daha geniştir ve 2/8. asırda hadis ilminin en önemli iki şehri olan Kûfe’nin ve Basra’nın ilmi yapısını resmeder.⁹ Diğer taraftan sonuçlarım İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannefi*’nin fikhî bâblarında Christopher Melchert’in 4’te 1, Hamad el-Jum’a ve Muhammed el-Lahidan’ın 6’da 1, Ayşe el-Maş’abî’nin 10’da 1 oranlarında merfû hadis olduğunu ileri sürmelerinin aksine aslında düşük oranda merfû hadis içerdiğini gösterir.¹⁰ İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannefi*’nde [Hz.]

⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi*, 13. 80-195. İbn Ebî Şeybe’nin modern tenkidi için bkz. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *el-Nuket el-Tarîfe fi tahaddüs an Rudûd İbn Ebî Şeybe ala Ebû Hanîfe*, yeni baskı (Kahire: Mektebet el-Ezheriyye li’l Turas, 1999).

⁶ el-Hatîb, *Târih*, 11: 261; Zehebî, *Siyer*, 11: 125; Christopher Melchert, “How Hanafism came to Originate in Kufa and Traditionalism in Medina,” *Islamic Law and Society*, 6, no. 3 (1999): 318-47, at 339. el-Hatîb, *Târih*, 11: 261; Zehebî, *Siyer*, 11: 125; Christopher Melchert, “How Hanafism came to Originate in Kufa and Traditionalism in Medina,” *Islamic Law and Society*, 6, nu33 (1999) : 318-47, s. 339.

⁷ Biyografiler için: bkz. Zehebî, *Siyer*, 13. 285-96; Manuella Marin, “Bakî b. Majlad y la introducción del studio del hadîth en el-Andalus,” *el-Kantara*, 1, nu. 1/2 (1980) : 165-208; Isabel Fierro, “The Introduction of hadîth in el-Andalus,” *Der Islam*, 66 (1989) : 77-84; “Bakî b. Mahled,” *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM versiyonu.

⁸ Motzki, *The Origins of Islamic Jurisprudence*; çalışmalarının özeti için bkz. “The Musannef of Abd el-Razzak el-San’ânî as a Source of Authentic Ahadith of the First Century A. H.,” *Journal of Near Eastern Studies*, 60, nu. 1 (1991) : 1-21.

⁹ Basra ve Kûfe’deki hadis ilmi gelişimi çerçevesindeki tartışmalar için bkz. Melchert, “How Hanafism Came to Originate in Kufa”; ve Scott C. Lucas, “Constructive Critics”, *Hadîth Literature ve the Articulation of Sunni Islam* (Leiden: Brill, 2004), 67-73 ve 355-62.

¹⁰ Melchert, “Traditionist-jurisprudents,” 401; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi*, 1: 279. Ayşe el-Maş’abî’nin çalışmasının ana başlıkları için bkz. Yüksek Lisans Tezi, *Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve*

Peygamber ana otorite olmasına rağmen, Irak'lı ehl-i hadîs taraftarlarının aslında birçok re'y hükmünden hatta ehl-i re'yin yaptığı gibi ilk dönem dini otoritelerinden alıntı yaptığını göstereceğim. Diğer taraftan sonuç gösterir ki iki taraf arasındaki gerginlik muhaddislerin merfû hadislerdeki fihkî hükümler üzerine ısrarından kaynaklanmamaktadır. [286]

Metodoloji

Bu makale İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*indeki zekât, talâk ve had kitaplarının niteliksel ve niceliksel analizini sunar. Bu üç kitap İslâm ahkâmının ibâdât, muâmelât ve ûkûbat alanlarına geniş bir yaklaşım içerir. Yakın zamanda yayımlanmış Mektebetü'r Rüşd'ün baskısında İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*inde zekât kitabı 155 bâbda 1006 rivâyet, talâk kitabı 283 bâbda 1627 rivâyet ve had cezası 183 bâbda 995 rivâyet içerir. Bu örnek toplamda 621 bâb altında 3628 rivâyeti kapsar. Elde edilen sayısal verilere göre kullanılan 3628 isnadda en azından başlangıçta ve sonda isim kullanılmıştır. Bu veriler İbn Ebî Şeybe'nin sıkça atıfta bulunduğu otoriteleri ve rivâyetlerinin doğrudan kaynağının karakterini şeffaflaştırır. Bu makalenin amacı *el-Musannef*'teki isnadların sıhhatini sorgulamak değil sadece İbn Ebî Şeybe ve Bakî bin Mahled'in fihkî hükümleri inşa etmek ya da haklı çıkarmak düşüncesiyle atıfta bulunduğu insanların kimliğini belirlemektir. Çalışmanın boşanmada hul meselesi ve fitr sadakası hakkında bazı hükümlerde bulunduğu odaklanan niceliksel payına gelince bu bizi yaygın varsayımları, yani ilk dönemde ehl-i hadîsin fikihta [Hz.] Peygamberin otoritesini ne kadar önemseydiğini tekrar değerlendirmeye davet eder.

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*i

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*i 200/815'lü yıllarda aktarılan geniş İslâmî ilmin Kûfi perspektifini kaydeden Endülüs'lü bir kitaptır. 39 kitabı edepten zühde, fikihtan tarihe, evliyanagmeden vahye her şeyi kapsar. İbn Ebî Şeybe ki Hatîb el-Bağdâdî doğum tarihini 156/773 olarak kaydetmiştir, Fars eyaletinin kadısının oğlu ve Vâsıt kadısının torunuydu.¹¹ Kardeşlerinden ikisi, [287] Osman (ö. 239/853-4) ve Kâsım (ölüm tarihi bilinmiyor) taban tabana zıt ilmi ünleri olan âlim kişilerdi.¹² Görünüşe bakılırsa Ebû Bekir, çağdaşları İbn Hanbel, Yahyâ bin Maîn ve Ali bin el-Medenî'nin tersine hadis tenkidinden ziyade

Menhecehu fi Musannefih, (Mekke: Câmia'tü Ümmi'l-Kurâ, hicretten sonra 1408) *Musannef*in girişinde editör yazısı olarak basılmıştır. *el-Musannef*, 1: 270-9.

¹¹ İbn Ebî Şeybe'nin babası Muhammed b. İbrâhîm (ö. 182/798) için bkz. el-Hatîb, *Târih*, 2: 265-6. Dedesi, Ebû Şeybe İbrâhîm bin Osmân (ö. 169/785-6 ya da biraz daha geç) için bkz. el-Hatîb, *Târih*, 7: 21-26 ve İbn Sa'd, *Kitâb el-tabakat el-kebir*, ed. Ali Muhammad Ömar, vol 11. (Kahire: Maktabat el-Khanî, 2001), 8: 506. el-Hatîb ve İbn Sa'd Ebû Şeybe'nin zayıf bir râvî olduğunu söyler. Ben İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*inde dedesinden ya da babasından nakilde bulunduğu rastlamadım.

¹² Osman İbn Ebî Şeybe için bkz. el-Hatîb, *Târih* 13: 162-7 ve Zehebî, *Siyer* 11: 151-4. Osman

rivâyetleri tedvin ile ilgileniyordu. Buna rağmen İbn Hanbel ve İbn Ma‘în onu sadûk¹³ olarak vasıflandırdılar. İbn Ebî Şeybe'nin hadisleri Tirmizî'nin *el-Câmi'i* haricindeki diğer Kütüb-i Sitte eserlerinde bulunmaktadı. Onun rivâyetlerinin değerinin bir göstergesi de Müslim ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbn Ebî Şeybe'nin merfû hadis rivâyetlerine çokça yer vermesidir. Onun muazzam *el-Musannef*ine ek olarak şunlarda söylenebilir: *el-Musannef*te bulunan tefsir, çeşitli tarih ve kelim kitaplarının derlemesi de kitabın itibarını arttırmıştır.¹⁴

İbn Ebî Şeybe'nin ünlü çalışmasının son halini tertip etmiş olması muhtemel değildir. Çünkü *el-Musannef*in elimize ulaşan tek rivâyeti Kurtuba'daki Ebû Abdurrahman Bakî bin Mahled ve öğrencisi Ebû Muhammed [288] Abdullah bin Yunus el-Kabrî (ö. 330/941-2) tarafından nakledilmiştir.¹⁵ *el-Musannef*in birçok kitabının başında bulunan bu iki isim, muhtemelen İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet materyalinin son hâlini almasından sorumludur.¹⁶ Zehebî ve İbn Hacer'e¹⁷ göre İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*i Abdullah bin Yunus'tan 370/980-1 yılında Kurtuba'da ders veren ve kitabı oğlu Ebû Ömer Ahmed bin Abdullah el-Bâcce'ye (ö. 396/ 1005-6) nakleden Sevilla'lı İbn Bâcce (ö.

Buhari'nin *Sahih*'inde de nadiren zikredilmiştir. Zehebî Kâsım İbn Ebî Şeybe'yi "yazır" olarak tanımlar (daif; aynı yazıda. 11: 122) ve ne kendisi ne de Hatib kitaplarına ondan herhangi bir şey almamışlardır. Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a el-Razî Kâsım'ın rivâyetlerini aldılar fakat onu yaygınlaştırmaktan kaçındılar İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ta'dil*, ed. Abdurrahman el-Yemanî, vol9. (Beyrut: Dar el-Fikr 1952' de Hayderabad versiyonunu yeniden bastı.), 7: 120.

¹³ Zehebî, *Siyer*, 11: 123-4 Münekkîd Ebû Hâtim er-Razî onu *sika* olarak vasıflandırır. İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve Tadil*, 5: 160.

¹⁴ İbnü'n-Nedîm İbn Ebî Şeybe'ye 8 çalışma atfeder ve üç tanesi *Musannefe* dâhildir; *Kitâb'ül-fihrist li'l-Nedîm*, ed. Reza Teceddüd (Tahran, n. d.), 286. İbn Hacer el-Askalânî *Musannef* de ki isnadları sağlamıştır. İndeksinde; Tefsir, Kitâb ül-îmân, Târih, Evâil ve Müsned el-Mu'cemü'l-müfehres (Beyrut: Müesseseti'l Risale, 1998), 50-1, 110-11, 117, 135 ve 171. Ayrıca bkz. Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums* (Leiden: Brill, 1967), 1: 108-9. Ayrıntılı tartışma kitabın giriş bölümündedir. *el-Musannef*, 1: 72-98.

¹⁵ Bakî hakkında daha fazlası için bkz. İbn Ebî Şeybe'nin babası'da kadıydı; Marín, "Bakî b. Mejled," 173. Abdullah b. Yunus Zehebî'nin kitaplarında yer almadı, fakat İbn el-Farazî'nin kitaplarında bulunur, *Târih el-ulemâ ve'l-ruvât li'l-ilm bi'l-Endelüs*, ed. İzzet el-Hüseynî, vol 2. (Kahire: Mektebetü'l el-Hancı, 1954), 1: 265-6.

¹⁶ "Book of Firsts" (evâil) *Musannef*in elimizdeki versiyonuna eklendi, isnad Bakî'yi içermez. Yazarın notlarıyla tam metin arasındaki farklar için, bkz. Gregor Schoeler, *The Oral and the Written in Early Islam*, düzenleyen James E. Montgomery ve çeviren Uwe Vagelpohl (New York: Routledge, 2006), 33-6; başlangıçta yayınlayan Schoeler, "Die Frage der schriftlichen oder mündlichen Überlieferung der Wissenschaften im frühen Islam," *Der Islam*, 62 (1985) : 210-15.

¹⁷ İbn Hacer'in kitabının kökeni için: *el-Mu'cemü'l-mufahres*, 50-1. Zehebî *Musannef* yayınında İbn Beşkuval ve Abdurrahmân b. Mekki hariç tüm bu girdileri söyler.

378/988-9)¹⁸ olarak bilinen Muhammed Abdullah b. Ali'ye geçmiştir. Sevilla'da kadı olarak görev yapan Ebû Ömer İbn Bâcçe¹⁹, tüm vaktini tâlime ayırmak için Endülüs Emevî halifelığının en önde gelen âlimlerinden biri olma itibarını kazandığı Kurtuba'ya döndü. *el-Musannefi Muvatta* üzerine yaptığı pek çok şerhiyle anılan en meşhur öğrencisi Ebû Ömer İbn Abdilber'e²⁰ (ö. 463/1070) devretti. İbn Abdilber'den sonra *el-Musannefi* Kurtuba'lı Abdurrahman İbn Attâb²¹ (ö. 520/1126) tarafından korundu ki o da *el-Musannefi* Sevilla'nın kadısı ve meşhur tarihçisi Ebû el-Kâsım İbn Beşkuval²² (ö. 578/1183) 'e nakletmiştir. İbn Beşkuval'ın [289] Endülüs'te hiç kalmamasına rağmen, İbn Hacer'in *el-Musannefi* isnadında karşımıza çıkan İskendiriye'li tüccar Abdurrahman b. Mekki'nin²³ (ö. 599/1202-3) Endülüs'e yaptığı bir seyahatinde kitabı, İbn Ebî Şeybe'nin adını iyi bilen fakat onun kitabını hiç görmemiş muhaddisler arasında büyük bir heyecan uyandırdığı Mısır'a getirdiğini iddia edebiliriz.²⁴

İbn Ebî Şeybe *el-Musannefi*'nin tam teşekkül etmiş haline ulaşmasa bile nakledilen tüm bilgiler ondan gelmiştir. O rivâyetleri 2/8. yüzyılda çoğunluğu Irak'ta yaşamış dini otoritelerden almıştır. Abdürrezzâk'ın *el-Musannefi*'nin aksine ki o çoğunlukla Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) , Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve İbn Cüreyc'in²⁵ (ö. 150/767) sahifelerine bağlıdır, İbn Ebî Şeybe'nin külliyatı birçok âlim tarafından desteklenen baskın bir kaynağa sahiptir. Bu Kûfe'li Veki' bin Cerrâh'tır (ö. 197/812) ve onun kayıp *el-Musannefi*'nin büyük bir kısmı muhtemelen İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannefi*'nde yer alır.²⁶ İbn Ebî Şeybe'ye kaynaklık eden diğer 14 âlim, Kûfe'de doğup Mekke'ye

¹⁸ Zehebî, *Siyer*, 16. 377; İbn el-Farazî, *Târih*, 1. 281. İbn el-Farazî (ö. 403/1013) İbn el-Bacce'yi en önemli hocalarından biri olarak tanımlar.

¹⁹ Zehebî, *Siyer*, 17. 74-5.

²⁰ Fazlası için, bkz. Zehebî, *Siyer*, 18: 153-63 ve "İbn Abdilber," *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM.

²¹ Zehebî, *Siyer* 19: 514-5.

²² Zehebî, *Siyer*, 21: 139-43 ve "İbn Beşkuval," *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM. Zehebî *Musannefi* İbn Beşkuval tarafından nakledilen kitaplar arasında saymadı.

²³ Zehebî, *Siyer*, 21: 392-3. Zehebî bu başlık altında İbn Ebî Şeybe'nin *Musannefi*'nden bahsetmedi.

²⁴ İbn Taymiyye'nin elindeki *Musannefi* İbn Beşkuval'den Cafer b. Ali el-Hamadani ye ondan hocasına geçmiştir. el-Fakhr b. Buhari; bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi*, 1: 198 (editörden).

²⁵ Motzki, *The Origins of Islamic Jurisprudence*, 58-9. Motzki Ma'mer'in ölüm tarihine alternatif olarak 152 ya da 154 der. (sf. 63).

²⁶ Buna paralel olarak, Veki'in *Musannefi*'ni muhtemelen doğuda İslâm topraklarında kaybolmuştur. Fakat Baki'nin rakibi İbn el-Veddah tarafından Endelüs'e getirilmiştir. (ö. 289/900), ondan İbn Attâb'a oradan da İbn Beşkuval' geçti ve en sonunda Cafer b. Ali el-Hamadani (ö. 636/1238) 'nin vatanı Mısır'da kalmıştır; İbn Hacer, *el-Mu'cem*, 50. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannefi*'ni ve Endelüs'ten izinle birçok kitabı aktaran (24. nota bakın), Meşai İskendiriye'li Ca-

taşınan Süfyân bin Uyeyne ile yetişkinlik çağlarında Rey'e taşınan Kûfe'li Cerir bin Abdulhamid istisna olmak üzere genel bağlamda Kûfe, Basra, Vâsit ya da Bağdat' ıdır. [290] İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihristi*'nde²⁷ hadis âlimleri ve ehl-i hadis içinde sınıflandırılan bu fukahânın²⁸ çoğuna kitap atfedilmesine rağmen, İbn Ebî Şeybe hocalardan aldığı rivâyetleri onların kitaplarından almaktansa, ders esnasında sema yolu ile ya da bu ders notlarının nüshasını almak suretiyle elde etmiştir²⁹. *el-Musannef*teki isnadlardan elde edilen deliller baz alındığında İbn Ebî Şeybe'nin İbn Cüreyc'in Basra'lı hocası Muhammed bin Bakır'dan derlemesinden ve Sa'îd bin Ebî Arube'nin (ö. 156/773) 'Abd el-A'lâ b. 'Abd el-A'lâ'dan ve Abde bin Süleyman'dan seçmelerinden oluşan kitabından parçalar elde ettiği görülür.³⁰ Müslüman âlimler konularına göre tasnif edilmiş ilk kitapları (*el-Musannef*)³¹ İbn Cüreyc ve Sa'îd bin Ebî Arube'ye atfederler ve İbn Ebî Şeybe'nin külliyatında onlardan elde ettiği içeriği kullandığı rahatlıkla söylenebilir.³² İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*inde Ma'mer b. Râşid kadar olmasa da yer verdiği, göze çarpan diğer bir isimde 2-8. asrın ortalarında derleyici ve râvî olan Süfyân es-Sevrî'dir.³³ [291]

Tablo 1: İbn Ebî Şeybe'nin en sık zikrettiği kaynaklar

	İsim	Ölüm tarihi	Şehir	Rivâyet: Zekât	Rivâyet: Talâk	Rivâyet: Had ceza- ları	Toplam
1	Veki' b. Cerrah	197/812	Kûfe	225	283	155	663
2	Hafis bin Gıyas	194/809 ya da 810	Kûfe	43	83	55	181
3	'Abd el-A'lâ b. 'Abd el-A'lâ	189/805	Basra	25	93	56	174

fer b. Ali için daha fazlası için bknz, Zehebî, *Siyer*, 23: 36-9. İbn el-Veddah Veki' 'nin Musannef'ini Büyük Mâlikî âlim Sahnun'un arkadaşı, Kufe ve Re'ye hadis elde etmek için seyahat eden, Kayrevan'daki Mûsa b. Muâviye el-Samüdihiyya elde etmiştir. *Siyer*, 12: 108-9. Veki' 'nin *Musannef*inin fazlası için bkz. Schoeler, *The Oral and the Written*, 31-2.

²⁷ İbn Ebî Şeybe'nin kendisine kitap atfedilen diğer başlıca hocaları: Veki', İbn el-Fuzeyl, Hüşeym b. Beşir, Yezid bin Harun ve İbn Uleyye, İbn Nedim, *el-Fihrist* 282-4.

²⁸ Fukahâ el-muhaddisin ve Ashab-el Hadis

²⁹ İslâmî ilimlerin teşekkül döneminde hocaların notlarının önemi ve kişisel notlar için (hypomnema), bkz. Schoeler, *The Oral and the Written*, 28-49.

³⁰ İbn Cüreyc Musannefte 192, Saîd b. Ebî Arûbe ise 179 defa, "Talâk Kitâbı" ve "Had Kitâbı"nda kez görülür." Muhammed b. Bekr, "Talâk Kitâbı"nda neredeyse hiç görülmez," 48% oranında isnad İbn Cüreyc'dendir. Abd'el-Ala 28% oranında İbn Ebî Arûbe ve ek olarak Abde 26% oranında.

³¹ Motzki, *Origins*, 274-5.

³² İbn Ebî Şeybe zaman zaman, hacc için Mekke'de bulduklarında Abdürrezzâk'tan nakilde bulunmuştur, biyografilerinde Yemen'e gittiği bulunmamaktadır. İbn Cüreyc'in külliyatında herhangi bir konuda kesin olarak Abdürrezzâk'a istinad etmemiştir.

³³ Mamer 100 isnadda varken, Süfyân es-Sevrî 316 isnadda görülür.

4	Cerir bin Abdulhamid	188/804	Kûfe Re'y	41	73	32	146
5	İbn Uleyye, İsmail bin İbrâhim	193/809	Bağdat	16	103	21	140
6	Huşeym bin Beşir	183/800	Vâsit	19	78	27	124
7	Ebû Üsâme Hemmâd bin Üsâme	201/816 ya da 817	Kûfe	54	34	14	102
8	Muhammed bin Bekir	203/818 ya da 819	Basra	61	1	37	99
9	Abdurrahîm bin Süleyman	184/800	Kûfe	55	6	32	93
10	Abde bin Süleyman	188/804	Kûfe	11	60	22	93
11	Ebû Muâviye Muhammed bin Hazim	195/810 ya da 811	Kûfe	24	42	25	91
12	Yezid bin Harun	206/821	Vâsit	10	49	28	87
13	Süfyan bin Uyeyne	198/814	Mekke	23	42	21	86
14	Abdullah bin İdris	192/808	Kûfe	15	44	26	85
15	Muhammed bin Fuzeyl	195/810 ya da 811	Kûfe	9	48	22	79

I. Nicel Veriler

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki zekât, talâk ve had kitaplarındaki rivâyetlerin dörtte üçü 14 ilk dönem Müslüman otoriter âlimin re'yini ihtiva ettiğini beyan eder. İbn Ebî Şeybe'nin yaklaşık olarak hepsi Iraklı olan kendi hocalarının aksine, fikhî otorite olanların yarısından biraz fazlası Mekke ve Medine'de yaşamıştır. Bu otoritelerden yedisi tâbiîn neslindendi ve birçoğu 1/7'inci asrın ortasında ve 2/8. asrın erken [292] dönemlerinde yaşadı. *el-Musannef*'teki rivâyetlerin üçte birinin Hasan el-Basrî, İbrâhim en-Nehâî, Amir el-Şa'bî ya da Atâ bin Ebî Rebâh'ın re'yi olduğu varsayılabilir.

Sahâbeden [Hz.] Ömer ve [Hz.] Ali %12 oranında zikredilmiş ve onların herbiri Abdullah bin Ömer, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs kadar görülmüştür.

Tâbiîne ek olarak Zührî, Sa'îd bin el-Müseyyeb, halife Ömer bin Abdülaziz ve Hâkim bin Uteybe bu kitaptaki rivâyetlerin diğer %12 lik kısımda İbn Ebî Şeybe'nin baş otoriteleri olarak yer alırlar.

Tablo 2: İbn Ebî Şeybe'nin en çok atıfta bulunduğu isimler

	İsim	Ölüm Tarihi	Şehir	Rivâyet Sayısı	Toplam benzer rivâyet sayısı oranı
1	Hasan el-Basrî	110/728	Basra	363	10.0
2	İbrâhim en-Nehâî	95/714	Kûfe	360	9.9
3	[Hz] Peygamber	11/632	Mekke, Medine	315	8.7
4	Amir eş-Şa'bî	103/721 110/728 arası	Kûfe	296	8.2
5	Ömer bin el-Hattab	23/644	Medine	227	6.3
6	Ali bin Ebî Talip	40/661	Medine, Kûfe	211	5.8
7	Ata bin Ebî Rebâh	114/732 ya da 115/733	Mekke	211	5.8
8	İbn Şihab Zührî	124/742	Medine	130	3.6
9	Abdullah bin Ömer	73 ya da 74/692-3	Medine	128	3.5

10	Sa'îd bin Müseyyeb	94/712-3	Medine	123	3.4
11	Abdullah bin Abbas	68/687-8	Mekke	122	3.4
12	Abdullâh b. Mes'ûd	32/652-3	Kûfe	120	3.3
13	Ömer bin Abdülaziz (II. Ömer)	101/720	Medine, Şam	100	2.8
14	Hâkim bin Uteybe	114/732 ya da 115/733-4	Kûfe	92	2.5

[293] Bu analizde [Hz.] Peygamber Muhammed nerede yer alır? Ahkam rivâyetlerinin yalnızca %8.7 sinde yer almasına rağmen, en sık zikredilen 3. otorite olarak ortaya çıkar. O ağırlıklı olarak zekât kitabında en belirgin otoritedir ve ikinci olarak hadd kitabında zikredilmiştir. En uzun kitap olan 'Talâk Kitabı'nda ise [Hz.] Peygamber 1627 rivâyette yalnızca 54 rivâyette yer almıştır (3.3%) . Bu veriler gösterir ki merfû hadisler muamelat hukukundan daha ziyade ibadet kurallarında önemli bir rol oynamıştır, kanonik sünni hadis kitaplarında yer alan bulgularda en geniş alanın namaz ve hac üzerine olması bu veriyle ahenkli görünmektedir.

Tablo 3: İbn Ebî Şeybe'nin en çok kullandığı isimler (rivâyet sayıları ile birlikte)

Zekât		Talâk		Had cezaları	
1-[Hz.] Muhammed	155 rivâyet	1-İbrâhim en-Nehâi	197 rivâyet	1-Hasan el-Basrî	107 rivâyet
2-Hasan el-Basrî	83	2-Hasan el-Basrî	173	2-[Hz.] Peygamber Muhammed	106
3-İbrâhim en-Nehâi	81	3-eş-Şa'bi	162	3-eş-Şa'bi	94
4-[Hz.] Ömer	64	4-Ata	94	4-[Hz.] Ömer	84
5-Ata	61	5-[Hz.] Ali	92	5-İbrâhim en-Nehâi	82
6-İbn ömer	49	6-İbn el-Müseyyeb	86	6-[Hz.] Ali	78
7-[Hz.] Ali	41	7-[Hz.] Ömer	79	7-Ata	56
8-eş-Şa'bi	40	8-İbn Abbas	74	8-ez-Zühri	48
9-Ömer bin Abdülaziz	35	9-İbn Mes'ûd	72	9-Ömer bin Abdülaziz	37
10-Zühri	26	10-İbn Ömer	59	10-Hakem bin Uteybe	26
				11-İbn Abbas	26

Hukuki bâblarında [Hz.] Peygamberin³⁴ varlığı rivâyetlerin ham sayısından hukuki rivâyetlerinin sayısını ayırdığımızda zirveye ulaşır. *el-Musannef*'teki her bir bâbın sadece bir fikhî meseleyi [294] ihtiva ettiğini varsayarsak, [Hz.] Peygamberin zekât bâbında %33, had cezalarında %21 ve talâk bâbında yalnızca %11 lik oranda yer aldığını buluruz. Her ne kadar biz, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef* tertibinde bütün merfû hadisleri kapsamadığını varsaysak da

³⁴ Zehebî İbn el-Müseyyeb'in ölüm tarihi için 89/707-8 ila 105/723-4 arasında bir dizi tarih zikreder, fakat 94'ü tercih eder. *Tezkiretü'l-huffâz*, vol. 5. (Beyrut: Dar el-Kütüb el-İlmiyya, 1998), 1: 45.

onun, ele aldığı hukuki meselelerin büyük çoğunluğunda nebevi otoriteye başvurmaktan kaçındığı açıktır.³⁵ *el-Musannef*teki isnadlar gösterir ki İbn Ebî Şeybe 315 merfû hadis rivâyetini elde etmek için büyük bir çaba sarf etmiştir.³⁶ Onun başlıca hocalarından Veki' incelenmekte olan üç kitapta 20 tanesi Kûfe'li Kadı Hafs bin Gıyas'tan olmakla beraber 59 hadis sağlamıştır- Abdullah bin Numeyr (ö. 199/814-5) 16, Süfyan bin Uyeyne ve Abdurrahim bin Süleyman'ın her biri de 17 merfû hadis ile *el-Musannefe* katkıda bulunmuşlardır. Ebû Hâlid el-Ahmar (ö. 189/805) ve Yezid bin Hârûn'da *el-Musannefe* 13'er hadis temin etmişlerdir. İbn Ebî Şeybe'nin ehl-i hadîsden 7 kişiden aldığı rivâyetler toplamda sayıca 155 ya da %49 oranındadır denilebilir bu da ortalama 5'er hadisi sayıları yaklaşık 30'u bulan diğer hocalardan topladığı anlamına gelir.

İbn Ebî Şeybe'nin 2/8. yüzyılın ikinci yarısı sürecinde merfû hadis toplama çabası *el-Musannef*indeki 'zekât bâbı'ndan açıkça idrak edilebilir. İbn Ebî Şeybe'nin kitabında 155 tane muazzam merfû hadis topladığını görürüz.³⁷ Bunların 28'ini Veki' sağlarken 12 tanesini de [295] Abdurrahim eklemiştir. Diğer üç hocası da, Ebû Üsâme, Hafs ve İbn Numeyr, 9'ar hadis katkıda bulunmuşlardır. İbn Ebî Şeybe diğer yedi hocasından 41 hadis daha kullanmış, bu da toplamda 12 hocadan 108 hadis yapmaktadır. Geriye kalan hadisler 30'dan fazla hocadan alınmıştır, bunlardan 17'si sadece birer rivâyetle katkıda bulunmuşlardır. Eğer 2-8. asrın ikinci yarısında bazı Iraklı hadis âlimleri bireysel olarak çok sayıda ahkâm hadisi uydurduysa bile, görünen o ki ya İbn Ebî Şeybe onlardan kaçındı ya da onların ürünlerinden az miktarda örneği *el-Musannef*ine dâhil etti.

Had cezalarını içeren kitaptaki nebevi materyale yakından bir inceleme [Hz.] Peygamberin *el-Musannef*teki otoritesinin rolüne ışık tutar. İbn Ebî Şeybe had kitabında hırsızlık suçunu, zinayı, alkolü, irtidadı ve kazfı incelemiştir.³⁸ Kitabın geri kalan kısmını ise 'genel kurallar' bölüm başlığı altında

³⁵ Müslim ve İbn Mâce Bakî'nin Musannef'inde bulunmayan, İbn Ebî Şeybe'den duyduklarını iddia ettikleri hadisleri aldılar. Takibi, İbn Ebî Şeybe elimize ulaşan *Musannef*'ine dâhil etmediği pek çok merfû ve maktu rivâyetlere sahipti. Böylece bu kitapta yer almamış rivâyetlerin benim çalışmamı etkilemesi muhtemel değil.

³⁶ Bu nokta kısa bir takviye ile "Book on the Judgments of the Messenger of God,"da 81 hükmi, merfû hadisle görülmüştür. İbn Ebî Şeybe bu hadisleri 32 hocasından toplamıştır; onlardan 4 ve daha fazla rivâyette buldukları; Veki' (11 hadis), Şebabe b. Sevvar (6), İbn Uyeyne (5), Muhammed b. Bişr (5), Yezid b. Harun (5), Ebû'l-Ahves (4), İbn Uleyye (4) ve İbn Ebi Zaide (4); *el-Musannef*, 9: 483-506. Kısacası, İbn Ebî Şeybe her hocasından yaklaşık 2. 5 oranında rivâyette bulunmuştur.

³⁷ Bu hadislerden beşi isnadları ve metinleriyle beraber İbn Ebî Şeybe'nin iki hocası tarafından nakledilmiştir. Yani içinde 160 hadis olduğu iddia edilebilir.

³⁸ Ayrıca irtidattan "Book on Military Conduct (siyer);" içinde bahseden beş bölüm daha vardır. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 11: 283-96.

gruplandırımdım.³⁹ Analizlerimizin yararı için, [Hz.] Peygamberin kavlini, fiilini ya da başından geçen bir hadiseyi içeren hadisler ve bu hadisleri açıklayan bir izahat, fiil ya da takrir ile isnada ilişmiş rivâyetler arasında ayırım yapmak gereklidir. Bu ayırım bize özdeş tek bir olay üzerine söylenmiş hadisin çok yönlü rivâyetlerinin sistematik olarak incelenip anlaşılmasını ve açık sonuçlara ulaşmamızı sağlar. [Hz.] Peygamberin kurallarının sayısını hatasız bir şekilde hesaplamak için bu tanzim gereklidir. Örneğin, bu bağlamda ‘Bize silah doğrultan bizden değildir.’⁴⁰ [296] şeklinde *el-Musannef*’te üç merfû hadis vardır ve bunlar tek bir kurala işaret eden farklı rivâyetlerle gelmiş bir hadise denktir. Eğer biz her bir hadisten ziyade, her bir rivâyeti bir hükümlerle algılasak *el-Musannef*’te [Hz.] Peygambere nispet edilen hukuki görüşlerin kesin sayısını abartmış oluruz.

Tablo 4: Had cezalarındaki merfû hadislere genel bir bakış

Had Cezasının Genel Başlıkları	Hadis Sayısı	Rivâyet sayısı	Mürsel ya da Münkatı’ Rivâyet Sayısı	Hadisin <i>el-Musannef</i> ve <i>Sahîh-i Müslim</i> ’deki sayısı
Genel Kurallar	12	14	9	2
Hırsızlık	14	20	7	4
Zina	19	44	7	7
Alkol	3	4	0	1
İrtidad	12	22	5	6
Kazf	1	1	1	0
Toplam	61	105	29	20

Tablo 4 dikkate değer

Öncelikle 105 rivâyetin birden 61 hadise düşmesi, ilk bulgularımızın ortaya koyduğunda oldukça düşük sayıda nebevi hükme işaret eder. İkinci olarak *el-Musannef*’te kazf⁴¹ ile ilgili yalnızca bir tek hadis var ve diğer suç kategorileri için de bu sayı 19’dan fazla değil. Üçüncü olarak, hırsızlık, zina, irtidad ile ilgili

³⁹ İbn Ebî Şeybe ‘genel kurallar’ örneğini, suçlunun saçını tıraş etme yasağı (*el-Musannef*, 9: 389-90), camide olan had cezaları (9: 391-2), had cezasında kadının şahitliği (9: 403-4), el kesme cezasındaki detaylar ve kırbaç cezası hakkında (9: 397-8) sağladığı merfû hadislerle göstermiştir. Haydutluk meselesi genel olarak had suçuna dahildir. Fakat İbn Ebî Şeybe onu sadece iki başlıkta tartışır: *Kitâb el-hudûd* (Bâb fi ’l-muhârib yu’tâ bihî ila’l-imâm; Bâb fi ’l-muhârib izâ katele ve ehaze’l-mâle ve ehaffe’s-sebil) Bu *Kitâb el-Siyer* (11: 296-302) de [Hz.] Peygamberin Ureyne’nin haydut mürtedlerine uyguladığı cezayı anlatan sadece bir merfû hadis, hirâbe başlığı altında daha derin işlenir (11: 283). İbn Ebî Şeybe aynı zamanda bü-yüçüye verilecek cezalardan da bahseder. *Kitâb el-hudûd*; 9: 466-7.

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 9: 453-4 (Hudûd: Bâb fi ’l-racul yadrib el-racul bi-’l-sayf vae-yurf alayhi ’l-silah). Bu hadis İbn Ömer, Ebû Hureyre ve Seleme b. el-Akveden’den nakle-dilmiştir.

⁴¹ Bu keşif *Kitâb el-Hudûd*’da ki bâbların yaklaşık dörtte birinin kazf ile ilgili olduğunu dikkate aldığımızda daha şaşırtıcı.

hadisler sayıca fazla rivâyetle nakledilmişken, alkol ve genel kurallar hakkındakiler ana rivâyetlere bağlı kalmıştır.⁴² Son olarak, bu rivâyetlerin yüksek bir oranı illetli isnada sahiptir [297] ve bu bulgu Harald Motzki'nin Abdürrezzâk'ın *el-Musannefi* üzerine yaptığı çalışmasıyla paralellik gösterir.⁴³ Kuşkusuz, bazı ehl-i hadîs mensupları illetli rivâyetleri nakletmekte çekimser değillerdi, bu onların Ehl-i re'y ile paylaştıkları ortak bir uygulamaydı.

el-Musannefi değersiz isnada sahip birçok rivâyet içerse de, İbn Ebî Şeybe ulaşılabilir en güzel rivâyetleri nakletmeye muktedir olduğundan, Müslüman âlimlerce sahîh kabul edilen bol miktarda merfû hadisin varlığını gözden kaçırmamalıyız. Had cezalarının bulunduğu kitaptaki 61 hadisin yaklaşık üçte biri, Müslim'in *Sahîh*'inde kitabul iman da ya da had cezaları kitabında da bulunmaktadır. Müslim bu hadislerin 14 tanesini direk olarak İbn Ebî Şeybe'den ve diğer altısını da neredeyse *el-Musannefi*teki aynı metin ve isnadlarla İbn Ebî Şeybe'nin çağdaşlarından almıştır.⁴⁴ Müslim'in İbn Ebî Şeybe'den tahsis ettiği hadislerin güzel bir örneği hırsızın elinin kesilmesini gerektiren asgari çalıntı eşya miktarını ihtiva eden hadistir.⁴⁵ İbn Ebî Şeybe el kesilmesini gerekli kılan çalıntı mal miktarının asgari değerini belirleyen beş merfû hadis nakletmiştir ve Müslim bu rivâyetlerden dört tanesini kitabına dâhil etmiştir. *el-Musannefi*te ve Müslim'in *Sahîh*'inde bulunan bu dört hadisin hepsi Medine'den zuhur etmiştir. Bunlardan ikisi [Hz.] Aişe'den Urve bin Zübeyr'e,⁴⁶ [298] bir tanesi İbn Ömer'den Nâfi'ye⁴⁷ ve sonuncusu da Ebû Hureyre'den Ebû Salih'e⁴⁸ geçmiştir. Müslim'in *Sahîh*'ine almadığı bir hadis ise beklenmedik bir duruma yol açmıştır. *el-Musannefi*te munkatı isnad ile bir kanaldan rivâyet edildiği

⁴² Kitâb el-hudûd' da ki yalnız dört hadis beş veya daha fazla rivâyette görüldü. Maiz b. Mâlik el-Aslamî 'nin hikâyesini içeren en müstesna bölümdür ki Hz. Peygamber'e dört kez zina ettiğini itiraf etmiştir ve daha sonra taşlanarak öldürülmüştür. bknz; bölüm 83, 118 ve 128, Kitâb *el-hudûd*

⁴³ Harald Motzki 68% merfû hadisin isnadınıbuldu ve bunların yalnızca 69%'u muttasıldı; *Ori-gins*, 241-2.

⁴⁴ Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi-şerh el-Nevevi*, ed. Fuat AbdulBakî, vol. 18. (Beyrut: Dar el-Kütüb el-İlmiyya, 2000), 11: 151-88. Muslim transmits prophetic narrations found in *Kitâb el-hudûd* of the *Musannefi* directly from İbn Ebî Şeybe: *Kitâb el-hudûd*: Bâblar 1, 4, 5, 6, 8; ve *Kitâb el-îman*: Bâblar: 8, 32, 41. Müslim İbn Ebî Şeybe'den değil Musannef'ten nakilde bulunmuştur: *Kitâb el-hudûd*: Bâbs 2, 3, 5, 9; and *Kitâb el-îman*: Bâbs 8, 41.

⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi*, 9: 284-9 (Hudûd: Bâb fi 'l-sarik men gale yuqta fi aqall min aşara darahim; Bâb men gale la yuqta fi ekal min aşarat darahim); Nevevî, *Sahîh Muslim*, 11: 151-5 (Hudûd: Bâb 1)

⁴⁶ "Amputation is for [theft of goods worth] one quarter dinar and greater"; and "[The hand of the thief] who stole something without value was not amputated at the time of the Prophet." (*Sahîh Muslim*: bu kısım da Nâfi'nin daha önce bahsettiğimiz rivâyetinde bulunur.)

⁴⁷ 'Resûlullah yaklaşık üç dirhem değerindeki kalkanı çalan hırsızın elini kesti.'

⁴⁸ 'Allah bir yumurta ya da ip çalan hırsıza lanet eder ve onların elleri kesilmelidir.'

halde, bunu Muslim'in neden kitabına almadığı merak konusu olabilir⁴⁹

II. Nitel Analiz

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde merfû hadisin rolüne dair veriler dikate alındığında bu bize bir paradoks sunar: [Hz.] Muhammed en çok atıfta bulunulan 3. otoriteyken, araştırmanın sunduğu rapor bunun oranının % 8.7 olduğunu söyler. O zekât kitabında %33 oranda bulunurken, talâk kitabında bu oran %11 dir. Şimdi ise iki hususi konuyu inceleyelim ve nebevi otoritenin İbn Şeybe'nin fikhında nasıl bir yere sahip olduğunu görelim.

III. 1 Fıtr Sadakası

Ramazan ayının sonunda zorunlu olarak verilen, fıtr sadakası⁵⁰ [299] zekât olarak bilinir ve Kur'an'da zikredilmeyen ve tüm müslümanlarca kabul edilmiş sünnete güzel bir örnektir. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i zekât kitabında fıtr sadakasını ilgilendiren 13 konuya işaret eder.⁵¹

Fıtr sadakasını para ile verme,⁵² Hıristiyan veya ortaklaşa sahip olunan bir köle adına verme⁵³ bedevilerin bunu vermesinin gerekli olup olmadığı⁵⁴, ya da kişinin bunu bayramdan bir veya iki gün önceden verip veremeyeceği ile alâkalı bölümlerde⁵⁵ [Hz.] Peygambere atıfta bulunulmaz. Bununla birlikte o (na atıf) şu dört meselede görülür.

1. Fıtr zekâtı bayram namazından önce toplanır.⁵⁶
2. Fıtr sadakasının miktarı, yarım sa⁵⁷ buğdaydır.⁵⁸

⁴⁹ Bu hadis cezanın uygulanması için minimum değer beş dirhem olduğunu söyler. İsnadı munkatı'dır ve 30/650'lu yıllarda doğan Şa'bi ile direkt İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 9: 284.

⁵⁰ Sadaka ve zekât terimleri aslında *Musannef* kitaplarında birbirleriyle değiştirilebilir ve ben İbn Ebî Şeybe'nin bu kullanımını gelecek bölümde yineleyeceğim. Yardımcı kaynakları için bkz. "Sadaka," *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM.

⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Zekât: Bâblar 66-73, 107, 117, 134, 145, 153).

⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 282 (Zekât: Bâb fi 'ta el-derahim fi zekât el-fitr).

⁵³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 283 and 335 (Zekât: Bâb ma kalû fi 'l-abd el-nasranî; Bâb fi 'l-memlûk yekûn beyne raculeyn aleyhi sadakat el-fitr).

⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 324-5 (Zekât: Bâb fi 'l-i'rab aleyhim zekât el-fitr).

⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 369 (Zekât: Bâb fi tecil zekât el-fitr kabl el-fitr biyevm ev yevmeyn; aynı zamanda birkaç rivâyet için: Bâb zekât el-fitr tuhrac kabl el-salât).

⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 274-6 (Zekât: Bâb zekât el-fitr tuhrac kabl el-salât).

⁵⁷ Bir şaz hadisin miktarı değişir ve *Musannef*'teki Kitap el-zekât 73. bölümde yerel şaz'ın ölçüsünün ya da Medine ölçüsünün Sadaka el-fitr kullanımına uygun olup olmadığı gösterilir. (Bâb bi-ayy sa' yu'ti fi sadakat el-fitr). Muhammed Revvas Kal'aci tarafından yazılan Modern Fıkıh Lugatına Göre (Beyrut: Dar el-Nafais, 1996), bir mudd 543 gram tahıldır. (Hanefilere göre 815. 39) ve bir sa'2172 gram tahıldır (Hanefilere göre 3261. 5); sf. 419. "sa" için bkz. *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM.

⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 276-9 (Zekât: Bâb fi sadakat el-fitr men kale nisf sa' burr).

3. Fıtr sadakasının miktarı bir sa' arpa, hurma ya da buğdaydır.⁵⁹
4. Fıtr sadakası vaciptir.⁶⁰

Bu kısımda ise [Hz.] Peygamber zamanında bu işlerin nasıl yürütüldüğüne dair sahâbe ve tâbiinden gelen sadece dört muttasıl ve iki mürsel merfû hadis vardır.

- 1) İbn Abbâs (ö. 68/687-8) dedi ki: 'Allah Resûlü (sav) sadaka-i fıtrı, Müslümanlardan büyük-küçük, kadın-erkek, her bir hür ve köle üzerine bir sa' hurma, bir sa' arpa veya yarım sa' buğday olarak farz kıldı.⁶¹ [300]
- 2) İbn Ömer (ö. 73 or 74/692-3) dedi ki: 'Allah Resûlü (sav) sadaka-i fıtrı bir sa' hurma ya da bir sa' arpa olarak farz kıldı. 'Nâfi dedi ki ' İbn Ömer iki mukâteb kölesi haricinde, cariyele ve kölele için de sadaka-ı fıtr öderdi'.⁶²
- 3) İbn Ömer dedi ki: 'Resûlullah (sav) sadaka-ı fıtrı, Müslümanlardan büyük-küçük, her bir hür ve köle üzerine bir sa' hurma veya bir sa' arpa olarak farz kıldı.⁶³
- 4) Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74/693) dedi ki: 'Allah'a yemin olsun ki, sadece Resûlullah zamanında ödediğim sadakayı ödeyeceğim o da, bir sa' Rasullullah hurma, bir sa' arpa, bir sa' kuru üzüm veya bir sa' ekit (denen yoğurt kurusu) tir.⁶⁴
- 5) Zührî (ö. 124/742) dedi ki: Allah Resûlü müslümanlara fıtr zekâtının, insanlar bayram namazına çıkmadan önce verilmesini emreylemiştir.⁶⁵

⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 280-2 (Zekât: Bâb men kale sadakat el-fitr sa min şa'ir ev temr ev kamh).

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 360-1 (Zekât: Bâb men evcebe sadakat el-fitr ve kale hiye ve cibe).

⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 276 (Zekât: Bâb fi sadakat el-fitr men kale nisf sa' burr). Bu hadisin kısaltılmış rivâyeti 145. bölümde de bulunur.

⁶² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 279 (Zekât: Bâb fi sadakat el-fitr men kale nisf sa' burr). Bu hadis ve bir diğeri 1980'lerde G. H. A. Juynboll ve Harald Motzki arasında enine boyuna tartışıldı. Juynboll, "Nâfi, için bkz. the mevla İbn Ömer ve onun Müslim hadis literatüründeki yeri". *Der Islam*, 70 (1993) : 207-44; ve Motzki, "Kuo vadis şadi"-Forschung? Eine kritische Untersuchung von G. H. A. Juynboll: Juynboll, "Nâfi, için bkz. the mevla İbn Ömer ve onun Müslim hadis literatüründeki yeri". *Der Islam*, 73 (1996) : 40-80 ve 193-231.

⁶³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 280 (Zekât: Bâb men kale sadakat el-fitr sa 'min sha'ir ev temr ev kamh).

⁶⁴ A. g. e.

⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 274 (Zekât: Bâb zekât el-fitr tuhraç kabl el-salât). Bu hadis mürseldir.

- 6) Sa'îd bin el-Müseyyeb (ö. 94/712-3) dedi ki: Allah Resûlu'ne sadaka-i fitr hakkında soruldu ve o da 'o Müslümanlardan büyük-küçük, her bir hür ve köle üzerine yarım sa' buğday, bir sa' hurma ya da arpadır, buyurdu.⁶⁶

Bu hadisler sadaka-i fitrın her bir aile üyesi üzerindeki miktarı hakkında kat'i bir sonuç sunuyorken, sahâbeden ve tâbiinden aynı şeyi tekrar eden ya da genişleten görüşlerin her biri de *el-Musannef*te yer bulmuştur. [301] Bunun en sarıh örneği 67. Bâbda bulunan, sadaka-ı fitrın yarım sa' buğday olmasıyla ilgili 21 otoritenin söylediğidir ki bu İbn Abbâs, İbn Ömer ve İbn Müseyyeb'in naklettiği merfû hadisten daha ağır basar.⁶⁷

- 1) Osman bin Affan (ö. 35/656) : Sadaka-i fitr bir sa' hurma ya da yarım sa' buğdaydır.
- 2) Ebû Bekir es-Sıddık (ö. 13/634) : yarım sa' yemektir.
- 3) İbrâhim en-Nehaî (ö. 95/714) : O büyük-küçük, her bir hür ve köle üzerine yarım sa' buğdaydır.
- 4) Mücâhid bin Cebr (ö. 102/720-1 ve 104/722-3) : O yarım sa' buğday, bir sa' hurma, kuru üzüm, ekit denen yoğurt kurusu ya da arpadır.
- 5) Şa'bî (ö. 103/721 ve 110/728 arasında) : O oruç tutan hür kişilere ve oruç tutan veya tutmayan köleye yarım sa' buğday ya da bir sa' hurma veya arpadır.
- 6) Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ' de oruç tutmayan hür kişilerin fitır sadakası ödememe konusunda Şa'bî ile aynı düşünür.
- 7) İbn Mes'ûd (ö. 32/652-3) : İki müdd⁶⁸ buğday ya da bir sa' hurma ya da arpadır.
- 8) Cabir bin Abdullah'da (ö. 73/692-3 ve 78/697-8 arasındadır) İbn Mes'ûd ile aynıdır.
- 9) Tâvûs (ö. 106/725) : Yarım sa' buğday ya da bir sa' hurma
- 10) Mahlul (eş Şami ö. 112/730-1 ya da 113/731-2) : Bir sa' hurma ya da arpa.
- 11) Ata bin Ebî Rebâh (ö. 114/732 ya da 115/733) İbn Mes'ûd ile aynıdır.
- 12) İbn Zübeyr (ö. 73/692) İbn Mes'ûd ile aynıdır.

⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 277 (Zekât: Bâb fi sadakat el-fitr men kale nisf sa' burr). Bu hadis mürseldir. İbn el-Müseyyeb'in ölüm tarihi hakkında daha fazlası için yukarıdaki 34. nota bakınız.

⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 276-9.

⁶⁸ İki müd bir yarım yarım bir sa'ya eşittir.

- 13) Hâkim bin Uteybe (ö. 114/732 ya da 115/733-4) : Yarım sa' buğday. [302]
- 14) Hemmad (b. Ebî Süleymân; ö. 119/737 ya da 120/738) : Hâkim ile aynıdır.
- 15) Abdurrahman bin el-Kâsım (ö. 126/743-4) : Hâkim ile aynıdır.
- 16) Sa'd bin İbrâhim (ö. before 127/745) : Hâkim ile aynıdır.⁶⁹
- 17) Abdullah bin Şeddad (ö. 82/701) : Yarım sa' buğday ya da buğday unudur.
- 18) [Hz.] Ali (ö. 40/661) : Bir sa' hurma veya arpa ya da yarım sa' buğday.
- 19) Esmâ (bint Ebû Bekir ö. 73/692) : Yaşayan ve vefat etmiş aile bire'leri için yarım sa' buğday, bir sa' hurma ya da arpadır.⁷⁰
- 20) Ömer bin Abdulazîz (ö. 101/720) Basralılara şöyle yazmıştır: Ramazan sadakası büyük-küçük, kadın-erkek, her bir hür ve köle üzerine yarım sa' buğday ya da bir sa' hurma olarak vaciptir.
- 21) İbn Abbâs (ö. 68/687-8) : Bir sa' hurma ya da yarım sa' yemektir.

Bu açıdan bakınca görülen, sadaka- i fitr hakkında az sayıdaki merfû hadis İbn Ebî Şeybe için nihai delil olmamıştır. İbn Ebî Şeybe daha ziyade, hadisleri okuyucularının bu dindar adamların ve kadınların kahir ekseriyetinin fikhî hükümde bir noktada mutabık olduklarını iyi anlamasını sağlamak için ilk dönem Sünnî İslâm otoritelerinin varsayılan görüşlerinin yanında nakletmiştir.

III. 2 Hul' Süreci

İkinci çalışmamız ise İbn Ebî Şeybe'nin fikhındaki hul' işleminde, yani bir kadının kocasına verdiği mal karşılığında nikâhı ortadan kaldırması, merfû hadisin oynadığı rol üzerinedir. Bu uygulama esasen "... Eğer erkek ve kadının, [303] Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsınız, o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur."⁷¹ ayetine ve Sâbit bin Kays'ın karısının [Hz.] Peygamberin emriyle eşinin ona verdiği hediyeleri geri verip boşanması olayına dayanır.⁷² İlginçtir ki İbn Ebî Şeybe ciddi

⁶⁹ el-Hakem, Hammâd, Abd el-Rahmân b. el-Kâsım ve Sa'd b. İbrâhim'in görüşleri Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tarafından bir rivâyet şeklinde nakledilmiştir.

⁷⁰ Esmâ bint Ebû Bekr'in fikri bu bölümde bahsedilen İbn el-Zübeyir'in annesi olduğuna dikkat çekeriz.

⁷¹ Fe-in hiftum en-la yukîma hudûdAllah fe-la cunaha aleyhima fî ma-'ftadat bihi (Eğer çift Allah'ın belirlediği kurallar içerisinde kalabilmesi durumundan şüphe edilirse böyle bir durumda her ikisi de suçlanmayacak şayet kadın salınması için bir şeyler vermeyi tercih ederse); *The Kuran*, trans. M. A. S. Abdel Haleem (Oxford, 2004), 26 (kısmen değiştirilmiştir).

⁷² Bu hadis: Mâlik, *el-Muvatta* (talâk: Bâb 11); el-Darimî, *Sünen* (talâk: Bâb 7); Buhari, *Sahih* (talâk: Bâblar 12, 13); İbn Mace, *Sünen* (talâk: Bâblar 21-3); Ebû Dâvûd, *Sünen* (talâk: Bâb 18); el-Tirmizî, *el-Câmi'* (talâk: Bâb 10).

şekilde kısaltılmış ve mürsel olan Sâbit bin Kays'ın eşinin hikâyesini nakletmiş ve [Hz.] Peygamber kadına 'Eşine sana verdiğinden daha fazlasını geri verme'⁷³ demiştir. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde hul meselesi ile alâkalı 23 bâbda toplam 152 rivâyet vardır. Aralarında [Hz.] Peygamberin'de bulunduğu 53 kişinin görüşü, 21 tanesi tek rivâyetle olmakla beraber bu bâblarda yer almıştır. İlk istatistiklere bakıldığında Şa'bî, Hasan el-Basrî, İbrâhim en-Nehaî'nin 17, 16 ve 15 kere, [Hz.] Ali ve [Hz.] Ömer ise 7 ve 6'şar kere görülmektedir. [Hz.] Peygamberde dâhil olmak üzere geriye kalan 23 isim iki ila 6 defa yer alırken, İbn Müseyyeb, Zührî ve Ata'nın görüşleri 28 kere anılmıştır⁷⁴. *el-Musannef*'in dört bâbında hul meselesi ile alâkalı yalnızca 6 merfû hadis vardır. Bunların üçü başlığı 'hul isteyen kadın için [304] doğru bulunmayan şeyler'⁷⁵ olan bâbın altındadır. İbn Ebî Şeybe hadisin mürsel bir rivâyetini nakletmiştir. ' [Hz.] Peygamber dedi ki: 'Hul' yapan ve kendisini kocasından ayıranlar münafıklardandır.'⁷⁶ İki rivâyetle de, [Hz.] Peygamber dedi ki: 'Kötü olmayan eşinden boşanmak isteyen bir kadın cennetin kokusunu alamaz.'⁷⁷ Bu hadislerden biri muttasıl isnada sahipten diğer hadis tâbiinden Basra'lı Ebû Kılâbe'den (ö. 104/722-3 ve 107/725-6) mürsel bir rivâyettir.⁷⁸ Geriye kalan diğer üç hadiste sahâbeden yoksun isnadlara sahiptir ve gelecek özetle görüleceği üzere [Hz.] Peygamber'de bu dini otorite topluluğunun içinde olan birinden başkası değildir.

⁷³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 504 (talâk: Bâbü men Kerihe en Yeknüze mine'l-muhtalî'a ekser mimmâ e'tâhâ).

⁷⁴ Bu otoriteler Osman (6 hadis), İbn Abbas (6), İbn Ömer (4), İbn Mes'ûd (3) adlı sahâbeler; ve Tavûs (6), Şurayh (4), Kabîşa b. Zuayb (3), Meymûn b. Mihrân (3), Hammâd b. Abî Süleymân (3), İbn Şirin (3), Ebû Seleme (3), İkrime (3), Urve b. el-Zübeyir (3), el-Dehak (2), Hilas (2), Sülayman b. Yesâr (2), Mekhûl (2), Katâde (2), el-Kâsım b. Muhammad (2), Miksam (2), el-Hakem b. Uteybe (2), Cabir b. Zeyd (2) ve Amr b. Şuayb (2) adlı tâbiinlerdir. Son otorite Peygamber'dir (sav) (6 hadis).

⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 661-2 (talâk: Bâb me zukira min el-kiraha en yatlubne 'l-hul).

⁷⁶ Aynı metne fakat farklı isnada sahip olan ve Tirmizi tarafından yeniden düzenlenen bir hadis; Tirmizi tarafından zayıf nakil ve zayıf isnad olarak değerlendirilmiştir. el-Tirmizî, *el-Câmi'* (talâk ve Lian: Bâb 11).

⁷⁷ Bu hadis *Sahîh-i Müslim* ve Buhari'de bulunmaz fakat hadis için bkz. el-Dârimi *Sünen* (Talâk: Bâb 6); İbn Mâce, *Sünen* (talâk: Bâb 21); Ebû Dâvûd, *Sünen* (talâk: Bâb 18); el-Tirmizî, *el-Câmi'* (talâk: Bâb 11).

⁷⁸ Kopukluk ikinci isnatta ortaya çıkar; Ebû Esmâ [Amr b. Merted] ←Sevban.

1) Hul neye denktir?⁷⁹

- A. Bir bâin talâka⁸⁰ eşittir: Ebû Seleme, Atâ, Hasan el-Basrî⁸¹, İbn Mes'ûd, İbn Müseyyeb, İbrâhim en-Nehaî, Kabîse bin Şuayb, ⁸² Sa'îd bin Cübeyr, Şa'bî, Şurayh, Ubey, Urve, [Hz.] Osman ve Zührî [305]
- B. [Hz.] Osman: Kadın başka bir şey belirtmediği sürece, bir talağa eşittir.
- C. [Hz.] Peygamber, ⁸³ [Hz.] Ali, Mahül⁸⁴ ve [Hz.] Osman: bir talağa eşittir

2) Kocası kadına verdiğiinden fazlasını Hul fidyesi olarak isteyebilir mi?

- A. Erkeğin kadına verdiğiinden fazlasını alması uygun değildir.⁸⁵ [Hz.] Ali, Amr bin Şu'ayb,⁸⁶ Ata, Hâkim, Hemmâd bin Ebî Süleyman, Hasan el-Basrî, İbn el-Müseyyeb, İkrime, Meymûn,⁸⁷ [Hz.] Peygamber,⁸⁸ Şa'bî, Tâvûs,⁸⁹ Zührî.
- B. Bu erkek için gayet kabul edilebilirdir.⁹⁰ Dahhâk,⁹¹ İbn Abbâs, İbn Ömer, İbrâhim en-Nehaî, Mücâhid, [Hz.] Ömer:

⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 488-92 (Talâk: Bâb ma kalû fi 'l-recul idha kale imraetehü kem yekûn min el-talâk).

⁸⁰ Bir diğer deyişle, karısının bekleme süresinde kocası karısını eşi olarak tekrar geri alamaz, ama eşinin bekleme süresinden sonar yeni bir çeyizle onunla tekrar evlenebilir şayet eşi onaylarsa. Tek bir boşanma genellikle kocanın eşinin bekleme süresince onu tekrar geri alma hakkını vurgular.

⁸¹ Bir rivâyette, eşinin uyguladığı herhangi bir şartın koca üzerinde geçerli olduğu söylenir.

⁸² Medinelî Sahâbe Kabîse (ö. 86/705) beyne terimini kullanmaz; onun yerine der ki: eğer yeneden evleneceklerse eşine yeni bir çeyiz vermelidir.

⁸³ Bu hadis İbn Müseyyeb'den mürseldir.

⁸⁴ Bir rivâyet der ki karısı istemedikten sonra kocası onu geri alamaz.

⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 504-5 (talâk: Bâb men kerîha en yekhuzü min elmuhtelia ahtar mimma ataha).

⁸⁶ Amr b. Suayb (ö. 118/736) Medinelî bir tâbiüdür ve Abdullah b. Amr b. el-As'ın büyük büyük torunudur; Zehebî, *Siyer*, 5: 165-80.

⁸⁷ Meymûn b. Mihran (ö. 117/735) bir tâbiüdür ve Küfe'de büyüyüp daha sonar Rakka'da yavaşan azatlı köledir; Zehebî, *Siyer*, 5: 71.

⁸⁸ Bu hadis Ata'dan mürseldir.

⁸⁹ Tavus bu uygulamayı geçersiz ilan eder. (la yehill).

⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 505-7 (talâk: Bâb men rakkaşa en yeküz min el-muhtelia ahtar mimma ataha)

⁹¹ Dehhak bin Müzahim öğrencilerinden elde edilen bilgiye göre Küfe'de İbn Abbas'tan tefsir dersleri almıştır. Zehebî onun ölüm tarihini şu şekilde tahmin ediyor: 102/720-1, 105/723-4 ve 106/724-5; *Siyer* 4: 598-600.

3) Hul' periyodundaki kadının bekleme süresi (iddet) ne kadardır?

- A. A. Boşanmış kadınla (mutallaka) aynıdır:⁹² Ebû İyaz,⁹³ [Hz.] Ali, Hasan el-Basrî, İbn el-Müseyyeb, [306] İbrâhim en-Nehaî, Hilâs,⁹⁴ Sâlim,⁹⁵ Şa'î, Süleyman bin. Yasir ve Urve.
- B. Bir hayız dönemidir.⁹⁶ İbn Abbâs, İbn Ömer,⁹⁷ [Hz.] Peygamber⁹⁸ ve [Hz.] Osman.

Hız Peygamberin bu üç hukuki meseledeki pasifleştirilmiş rolü ve hul' süreci tamamlandıktan sonra boşanmanın geçerliliği,⁹⁹ hul' gerçekleştiren kadının iddeti süresince nafakası ve barınması,¹⁰⁰ kocanın ölümcül hastalığı sırasında başlatılan hul',¹⁰¹ ve başka pek çok konuda tamamen bulunmayışı; *el-Musannef*'teki hukuki hükümlerin büyük oranda pek çok tâbîi ve sahâbînin kanaatlerinden elde edildiğine ve merfû hadislerin rolünün İbn Ebî Şeybe için aslen ikinci planda olduğuna dair bulgumuzu takviye eder.

Sonuç

Teoriye göre ilk dönem İslâm hukuku büyük oranda tâbîinin ürünüdür ve gelecek nesildeki âlimler ehl-i hadîsin ilk dönem çalışmalarını dikkate almaksızın, ehl-i re'yin ilk dönem mezhep kitaplarından yararlanmak suretiyle çalışmalarını bu yönde müdaafa etmişlerdir.¹⁰² Bu durum Harold [307] Motzki'nin Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*i üzerine yaptığı çalışma, Susan Spector'sky'nin İbn

⁹² İbn Ebî Şeybe *el-Musannef*'te 6: 493-4 (Talâk: Bâb ma kalû fi iddet el-mukhtalia keyfe hiye) Bir diğer deyişle onun iddeti üç adet döngüsü olarak devam eder veya hamileyse çocuğu doğana kadardır.

⁹³ Burada Ebû İyaz olarak bilinen iki kişi var. Birisi İbn Hacer'in 'indeki künyeye nispet edilen kişidir ki bu Ebû İyaz el-Medenî olarak düşünülebilir. İbn Hacer, *Tezhib el-tezhib* 12 cilt. (Beyrut: Dar Sadir, 1968 1907-9 Haydarabad); 12: 194-5.

⁹⁴ Hilas b. Amr Basra'lı tâbîin: Zehebî, *Siyer*, 4: 491. İbn Hacer onun 100/718-9 yıllarında öldüğünü söylemiştir; *Tezhib el-Tezhib*, 3: 178.

⁹⁵ Tam ismi: Sâlim b. Abd Allah b. Ömer b. el-Hattab.

⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 594-5 (Talâk: Bâb men kâle iddetuhâhayza).

⁹⁷ Bir rivâyette İbn Ömer, [Hz.] Osman'ın Rubai isimli kadına bir döngü şeklinde söylediği cevabı duyana kadar kadının bekleme süresinin üç döngüsü olması gerektiğini savunuyordu. (boşanan kadın). Süleyman b. Yesâr bu olayı anlatıyor fakat bu durumdaki anlaşmayı göstermiyor.

⁹⁸ Bu hadis İkrime'den Mürseldir.

⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 497-500.

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 495, 500, 536-7

¹⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 509-10.

¹⁰² Bu yaklaşım, Norman Calder tarafından özetlendi. Onun metodolojisi tüm büyük erken hukuki metinlerden örnek geçişin yakın edebî analizi şeklindedir. *Studies in Early Muslim Jurisprudence* (Oxford: Clarendon, 1993), ix.

Hanbel ve İbn Rehaveyh'in¹⁰³ fıkıhların üzerine çalışması ve Christopher Melchert'in hadis âlimlerinin fikhî üzerine yazdığı makale ile biraz değişmiş görünüyor.¹⁰⁴ Tüm bu değerli çalışmalar ehl-i hadisin fikhî düşünce ve metodunu aydınlatmak için en belirgin kitaplardan ileri sürdüğüm çalışma ile İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*inin etrafında konumlanmıştır. İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetlerinin ekseriyetle mevzu olmadığı varsayılır,¹⁰⁵ *el-Musannef*in önemi tüm rivâyetlerinin 2/8. asırda ve büyük fâkihler Ebû Yûsuf, Muhammed bin Hasan eş-Şeybâni ve Şâfiî ile çağdaş olmasıdır.

İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*inin fikhî bâblarında merfû hadisin oynadığı rol ne kadar önem teşkil eder? [Hz.] Peygamber üçüncü en popüler otorite olmasına rağmen dikkate alınan üç kitapta yalnızca 8, 7 oranında göze çarpar. Merfû hadis zekât ve had kitaplarında öne çıkmış olsa da onların kullanılabilirliği sadaka-i fitrin düzenlenmesi, özellikle kazf durumundaki hadis yokluğu ve hırsızlık durumunda hangi miktarda çalıntının el kesilmesini gerektirdiği gibi hususlarda belirleyicilikten uzak olmasına gelince kenarda kalmıştır. Peygamberi otoritenin boşanma hukukunda etkisinin olmaması, [Hz.] Muhammed'e hul' işlemi için sadece dört durumda atıfta bulunulması ve bu konudaki rivâyetlerin %3.3 ünde [308] görülmesi dikkat çekmektedir. Son olarak, *el-Musannef*teki merfû hadis rivâyetlerinin pek çoğu illetli isnadlara sahiptir ve bu özellik, İbn Ebî Şeybe'nin hocaları Veki', İbnü'l-Mübârek ve Yahyâ bin Sa'îd el-Kattan zamanından İbn Sa'd, İbn Maîn, İbn el-Medenî ve İbn Hanbel zamanına hadis tenkidinin çarpıcı gelişimini açıklamada yardımcı olabilir.¹⁰⁶

Merfû hadisin azlığı İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetlerinde en çok atıfta bulunduğu üç hocasında da görülebilir. İbn Ebî Şeybe'nin tüm hocalarının rivâyetlerini *el-Musannef*in bünyesinde topladığını varsaymak gerçeklikten uzak olsa da, en azından hocalarının ona neyi takdim etmekte olduğu fikrini kazanabiliriz. Birazdan göreceğimiz gibi, bu hocaların her biri benzersiz bir grup sahâbe

¹⁰³ Susan Spector, *Chapters on Marriage and Divorce: Responses of İbn Hanbal and İbn Rahwayh* (Austin: Texas Üniversitesi, 1993); aynı yazar, "Ahmed İbn Hanbel's Jurisprudence", *Journal of the American Oriental Society*, 102, no. 3 (1982), 461-465; aynı yazar "Hadith in the Responses of Ishak b. Rahaveyh," *Islamic Law and Society*, 8, no. 3 (2001), 407-431.

¹⁰⁴ Melchert Gelenekçiler-Fakihler'.

¹⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, hocaları ile beraber çalışan pek çok alimin arasında hadis ve eserlerin rivâyetinin kalbinde yaşad. Bütün malzemenin işlendiği gününün hadis rivâyeti tenkidi metoduyla, kendi rivâyetlerine dair onların yaptıkları cerhlerden bazılarını da kaydedecekti. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i gibi kitaplardaki Peygamber sonrası dönemin haberlerinin sıhhati hakkında G. H. A. Juynboll da iyimserdir. Bir makalede, bu görüşlerin "gerçekten de tarihsel olarak, isimleri korunmuş menkul malzeme kategorisinde olan 1. /7. asır şahsiyetlerine atfedilebileceğini" yazmıştır. Juynboll, "ilk İslâm fakihleri hakkındaki bazı belgelerin, erken dönem hadis literatüründen süzülüyor" görüşündedir. "Some Notes on Islam's First Fuqahâ Distilled from early Hâdî Literature," *Arabica*, 39 (1992) : 287-314, 300

¹⁰⁶ Hadis tenkidinin yükseliş ve gelişmesi için bakınız: Lucas, *Constructive Critics*, 113-56.

ve tâbiünden nakilde bulunmuşlardır.

Veki' bin Cerrah'ın 663 rivâyeti, *el-Musannef*'in ahkam bölümünün %18 ini kapsar ve 60 dan fazla erken dönem âliminin de en azından bir görüşünü zikreder. Veki' Şa'bî'nin görüşlerini 75, İbrâhim en-Nehaî'nin 61 ve [Hz.] Peygamberin görüşlerini ise 59 kere zikretmiştir. İbn Ömer ve Ata 28'er kere görülürken [Hz.] Ali, [Hz.] Ömer, Hasan el-Basrî ve İbn Mes'ûd sırasıyla 45, 39, 31 ve 30 kere görülmüşlerdir. Üçüncü halife [Hz.] Osman birçok kez anılsa da, bu en önde gelen hocası Kûfeli Veki' gibi olamaz.

İbn Ebî Şeybe'nin Hafs bin Giyas ve 'Abd el-'ala'dan aldığı rivâyetlerde Veki' 'ninken ve birbirlerinden farklı profillere sahiptir. Hafs'ın 181 rivâyeti İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Hasan el-Basrî, [Hz.] Ömer ve [Hz.] Ali'nin her birinden 17- 23 re'y içerir ve bunların %11'i merfû hadistir. Buna karşın, 'Abd el-'ala'nın 174 rivâyetinin az bir çoğunluğu, sadece Zührî (48 rivâyet) ve Hasan el-Basrî'nin (45 rivâyet) re'y'idir ve İbn Ebî Şeybe ondan yalnızca bir merfû hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁷ Hafs'ın isnadları Abd el-'ala'dan daha farklıdır, onun nerdeyse [309] tüm Zührî rivâyetleri Ma'mer'den, onun Yunus bin Ubeyd'den (ö. 139/756-7) olan hasen rivâyetleri ve Hişam ed-Destavai' dendir (ö. 153/770 or 154/771) . İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet aldığı üç hocası üzerine yapılan inceleme ehl-i hadîs in ona genel bağlamda sahâbe ve tâbiîn rivâyetlerini naklettiğini ve merfû hadis rivâyetinin sık görülmeyecek şekilde yapıldığını gösterir.

el-Musannef analizi ehl-i hadîs in kendileri gibi dini otorite olan ehl-i re'yin öğretilerine sıkı bir şekilde itimad ettiğini ortaya çıkarır. *el-Musannef* te sıkça anılan dört isim- Hasan el-Basrî, İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî ve Ata- Joseph Schacht'ın *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* kitabında da ilk dönem fıkıh eserlerinde en çok anılan otoriter isimlerdendir.¹⁰⁸ Ehl-i hadîsin gözünde [Hz.] Peygambere en yakın sahâbiler [Hz.] Ömer, [Hz.] Ali, İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs, yine Schacht'a göre ehl-i re'y içinde en önemli peygamber sahâbileriydi.¹⁰⁹ Ebû Hanîfe'nin üstadı Hammâd bin Ebî Süleyman bile diren İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef* inde, zaman zaman ehl-i hadîs in en muhterem mensuplarından biri olan Şu'be bin Haccâc'ın (ö. 160/776) naklettiği rivâyetlerde de görülür.¹¹⁰ Bu muazzam külliyyatın rivâyetlerinin sıhhati hakkında ne söylenirse söylenin, ehl-i hadîs ve ehl-i re'yin İslâm fıkının özü

¹⁰⁷ Katâde, İbn el-Müseyyeb ve el-Sîrin 12, 11 ve 10 kez, sırasıyla Abd el-Ala'nın rivâyetleri.

¹⁰⁸ Schacht, *Origins*, 228-37 ve 250-1. İbn el-Müseyyeb ve el-Zühri her ikisinde de; age., 243-6.

¹⁰⁹ Schacht, *Origins*, 25, 30-1, 249-50

¹¹⁰ Christopher Melchert, Fesevî'nin gözlemini haber verir ve Şube'den: Hammâd re'y olarak onların en mükemmeliyken el-Hakem hadis olarak daha fazlaydı. "How Hanafism came to Originate in Kufe?" 337. Şube'nin haberine göre *Musannef* te Hammâd'ın amaçları 45 ana kısma ayrılıyor. Örneğin *Kitâb el-Hudud* bâbları: Kitâb 22, 36, 38, 43, 46, 56, 63, 67, 80, 82, 118, 140, 149. Hammâd'ın kişisel görüşü söz konusu *Musannef* te 79 kere (% 2) görünür.

hakkında aynı şeyi söylediği ve iki grubunda benzer ilk otoritelerin fikhî görüşüne bağlı kaldığı inkâr edilemez. [310]

“Ashabu’l-hadis” ya da en azından İbn Ebî Şeybe’nin “ashabur rey” den ayrıldığı nokta, ikinci tarafın sahâbe ve tabiun tarafından değinilmemiş meseleler grubu hakkında yorum yapma ve onların teamüllerini devirme konusundaki istekliliğidir. Belirlenemeyen bazı nedenlerden dolayı, İbn Ebî Şeybe herhangi bir kişisel görüşe bağlı kalmaktan kaçınmış, sadece Ebû Hanîfe’den değil, kendisine yakın olan Süfyân es-Sevrî, Evzâi ve Mâlik’ten de bu noktada kaçınmıştır.¹¹¹ 2-8. asır dini otoritelerinin re’y bildirmelerine açıklık ve sonraki dönem fâkihlerinin görüşlerinin boykot edilmesi İbn Ebî Şeybe’nin ve Abdürrezzâk’ın arasındaki ince bir farklılıktır ki o Süfyân es-Sevrî nin birçok kişisel görüşüne *el-Musannef*’inde yer vermiştir.¹¹² İlk dönem Abbâsî devrindeki [Hz.] Peygamberin, sahâbenin ve tâbiünün görüşlerine bağlı olan ehl-i hadis ile sonraki dönem tâbiîn fukahâsının görüşlerinden faydalananlar arasındaki ayrımı tespit etmiş gibi görünüyoruz. Hadis âlimlerinin bu anlayışı Buhari’nin İbn Ebî Şeybe gibi, *Sahih*’inde genellikle sonraki dönem tâbiîn öğretilerinden çekinmesini anlamakta yardım eder, öğrencisi Tirmizî’nin aksine ki o Sevrî, Mâlik, Şâfiî ve Kûfelilerin (Ebû Hanîfe ve öğrencileri) ve hatta İbn Hanbel, İbn Rehaveyh’i dahi *Câmi*’ine dâhil etmiştir.

Daha önemlisi İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef*’inin araştırılmasından Irak’ta 3./9. asrın erken dönemlerinde birçok âlim için İslâm fikhında merfû hadisin can alıcı bir yeri olmadığı sonucunu elde edebiliriz. Bunun basit nedeni ahkâm hadislerinin niceliğinin (ve niteliğinin) pek çok sahâbe ve tâbiînün rivâyetine kıyasla az olmasıdır.¹¹³ Daha ziyade, [311] asıl çekişme sonraki dö-

¹¹¹ Süfyân es-Sevrî’den 3628 rivâyetin yalnızca 10’u Sevrî’nin kişisel görüşlerini içeriyor. Onlardan biri Ebû Hanîfe’den bahsederken, hiçbiri Mâlik ya da Evzâi’nin fikirlerinden bahsetmez.

¹¹² Motzki, Abdürrezzâk’ın *Musannef*’inde Sevrî’nin katkısı yaklaşık %19 buldu. Abdürrezzâk’ın kişisel fikirleri *Musannef*’inde %4 olarak geçiyordu. *Origins*, 58-9.

¹¹³ İbn Hanbel’in *Müsned*’i 27, 600 haber içeriyor, erken dönem Irak’ta 3-9 yılları arasında bkz. örneğin G. H. A. Juynboll, *Muslim Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 24-30. *Müsned*’de, Christopher Melchert göre, son derece tekrarlayan birçok kusurlu rivâyetler bulunmaktadır ve o zamandan beri ancak, bu muazzam sayıda içeriğinin yaklaşık yarısı Müslüman hukuku ile alakasız olup, hukuki hadislerle ilgili olarak ciddi yanıltıcıdır. Christopher Melchert bkz: “Ahmed bin Hanbel ve Müsned: How it Was Composed and What Distinguishes It from the Six Books,” *Der Islam*, 82 (2005) : 32-51, 45. Yasal hadis ölçeği daha kesin bir resim Ebû Dâvûd el-Sicistânî’den gelir ve o 4800’den fazla haber bulamaz. (günlük pratikler ve metin tekrarları). Bu materyaller için Müslüman topraklarında; Risalet ebî Davûd ila ehl Mekke fi vasf Sünanih, ed. Muhammad el-Sabbah (Dar el-Arabiyya, 1975?), 32. Bir daha düşündüren istatistik sadece 2161 hadisler el-Rafi’i en içinde olmasıdır el-Ghazali el-Wajiz üzerinde büyük tefsir (d 623/1226.); İbn-i Hacer, *el-Talkhî tabir fi tahrîci Ehadis el-Rafi’i el-Kebîr*, ed. ‘Adil ‘Abd el-Mewjûd ve ‘Ali Mu’awwa, 4 cilt. (Beyrut: Dar El-Kütüb el-‘Ilmiyye, 1998). Yasal hadis İbn Hacer kendi koleksiyonu, *Bulûğ el-marâm min edillet el-Ahkâm*, yasal bölümlerde sadece 1235 hadisleri ihtiva eder; *Bulûğ el-meram* (: Dârusselam,

nem tâbiînin yeni bir zemin şansı kazanması ve daha önce benzerine rastlanmamış olaylar ya da ilk dönem âlimlerinin içtihadı üzerine görüş bildirmeleri üzerindendi. İlk dönem ve birkaç sonraki dönem ehl-i re'y mensubu tâbiîn fukahâsı devrin otoriter âlimleriydi ve 3. asırda ehl-i hadîs in otoritesi de sonraki dönem tâbiîn fukahâ tarafından kırılmıştı.

Bu çerçevede, onun çağdaşı İbn Hanbel ehl-i hadîsce sonraki dönem de fikhî otorite olarak kabul bulan ve ehl-i re'y'in de içtihadını beğendiği en başarılı hadis âlimi sayılabilecekken, İbn Ebî Şeybe'nin sonraki dönem fukahâ tâbiînden gerçek manada bir girdi almaksızın geniş bir fikhî alana işaret etmesi hasebiyle sıkı bir ehl-i hadîs temsilcisi olduğunu öngörüyorum. Şâfiî'de, kendi içtihadını ehl-i hadîs kabul ettirmiş ve Hanbelî ya da Mâliki okullara katılmama kararı alan önemli bir figür olarak en büyük fâkihlerdendi.¹¹⁴ Son olarak, Mâlik [312] (Ezvâi ya da Süfyân es-Sevrî) sonraki dönem tâbiînden ehl-i re'y ve ehl-i hadîs için merfû, mevkuf ve maktu rivâyetleri sunan ve envâi çeşit içtihadıyla ehl-i re'y içinde devlet taraftarlarını da etkilemek suretiyle ismiyle anılacak bir fıkıh okulu olan ilk isimdir.¹¹⁵

4/10. yüzyıl boyunca hepsi olmasa da pek çok ehl-i hadîs mensubu Sünnî fıkıh okullarının içinde asimile oldu. Christopher Melchert salt geleneksel fıkıhın neden çöküntüye uğradığını, hadis âlimlerinin gönülsüzlüğünden fıkıh hocalarının otoriter kimliğine olan aralığı ve bu itikadın âlimi olarak vasıflandırmak için kişinin ezberlemek zorunda olduğu kullanılmayan hadislerin sayısını takdim etmiştir.¹¹⁶ Melchert'e ehl-i hadîsin teorik zayıflıktan dolayı sıkıntı çekmesi konusunda katılıyorum fakat Şâfiî'nin karşı konulmaz ince mantığıyla onları bastırıldığı noktasında ona katılmıyorum. Katı ehl-i hadisçiler, İbn Ebî Şeybe ve ondan daha az oranla, İbn Hanbel gibi, fikhî konularda ve [Hz.] Peygamber, sahâbî ve tâbiînin fikhî otoritesinin eşitliği hakkında ihtilafa düştüler. Onlar için Wael Hallağ'ın ayakta kalan doktrinsel okulların önemli özelliği olarak gösterdiği sonraki dönem tâbiînden belirli müctehidlerin teorik yapısını takip etmek kabul edilemezdi.¹¹⁷ İlk grubun aksine, Tirmizî ve Taberî gibi daha atılgan ehl-i hadîs ehl-i re'y'in takdir ettiği bazı sonraki dönem tâbiînlerinin fikhî otoritesi hakkında fark edilen anlaşmazlıklara bağlı kalmışlardır. Belki de sonraki [313] dönem hadis âlimleri için tâbiîn büyüklerinden herhangi bir meşhur fâkihe tabi olmak kaçınılmazdı ve üretken birçok muhaddis

2002 Riyad) Fermanlar, 2. Baskı kanıtı göre amaç edinme.

¹¹⁴ Bu 3/9 yüzyılın büyük koleksiyonlarında bulunan ve çok az sayıda olan, onun hadislerini kabul etmek hadis âlimleri için daha uzun sürdü.

¹¹⁵ Mâliki mezhebine bir dokunuş birkaç farklı rey ekolü sahâbîleri tarafından Mısır ve Kayran'da bulundu. Daha sonra İslâm tarihinde büyük hadis âlimleri yetişti ki Abdilber, Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inin korunması için hayati rol oynamıştı.

¹¹⁶ Melchert, *Formation*, 22-7.

¹¹⁷ Hallağ, *Origins and Evolution*, 157-64; ayrıca, aynı yazar tarafından: *Authority, Continuity, Change in Islamic Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 24-56.

Şâfiî'nin kişiliğine ve fıkına sadık bir bağlılık geliştirdi.¹¹⁸ Diğerlerinin arasından, İbn Ebî Hatim, İbn Huzeyme, Ebû Abbas el-Âsım, İbn A'di, Dârekutnî ve Hâkim en-Nîsâbûrî Jonathan Brown'un 4. asrın dönemine isimlendirdiği, ehl-i hadîs arasında Şâfiî'nin ününü göklere çıkararak kendi yollarına katkıda bulunmuşlardır.¹¹⁹ 4. asrın hadis derlemelerinin büyük ölçüde keşfedilmemiş bu külliyyatının ayrıntılı incelemesi ehl-i hadîsin birçok kabiliyetli mensubunun neden ve nasıl Şâfiî mezhebine mensup olduğu hakkında değerli bir bakış açısı vermeli ve İbn Ebî Şeybe'nin metodolojisinin ve *el-Musannef*'in onların tasavvurunu yakalamada neden başarısız olduğunu açığa vurmalıdır. [314]

¹¹⁸ Ahmed el-Şemsi el-Buvatî'nin *Muhtasar*'inin bu süreçte önemli rol oynadığını iddia eder, bkz. "The First Shafii: The Traditionalist Legal Thought of Ebû Yakûb el-Buveytî (ö. 231/846)," *Islamic Law and Society*, 14, no. 3 (2007) : 301-41.

¹¹⁹ Jonathan Brown 3/9. asrın son dönemlerinden 5/11. asrın ortalarına kadar olan dönemde Şâfiî okulunun zuhur etmesi ve Nişabur, Cürcan, Bağdad, Orta Asya ve İsfahan'da *Sahîhayn*'in otorite kazanma süreci arasında bir bağlantı kurar. Monografisi için 4. Bölüme bakın, *The Canonization of Buhari and Muslim* (Leiden: Brill, 2007).